

Esquema de la comunicació presentada a la taula rodona «Quin és el meu original»

Pau Joan Hernández

La meva reflexió sobre els conceptes d'original i de respecte per l'original en el cas dels autors en llengua basca que s'autotradueixen al romanç arrenca de les preguntes que es va plantejar i em va plantejar Elisabete Manterola en el seu treball de postgrau de traducció, quan va estudiar i comparar les traduccions de Bernardo Atxaga a diferents llengües i va poder constatar tres fets si més no sorprenents:

1. Les traduccions de les novel·les i els relats d'Atxaga eren (independentment del que diguessin les pàgines de crèdits) totes elles indirectes, fetes a partir de l'espanyol.
2. Si es comparaven aquestes traduccions amb l'original basc, es detectaven immediatament impor-

PAU JOAN HERNÁNDEZ. Barcelona, 1967. Novel·lista, poeta, traductor i crític literari. Com a traductor (de català, castellà, gallec, èuscar i francès) ha publicat uns cent setanta llibres i ha col·laborat regularment amb el Festival Internacional de Poesia de Barcelona i amb el Festival Internacional de Trobadors i Joglars de Granollers, en tots dos casos com a traductor de poetes gallecs i bascos. Ha ògurat dues vegades a les llistes d'honor de l'IBBY com a traductor del francès i del gallec.

tants divergències tant pel que feia a l'estructura com als continguts. Aquestes divergències provenien senzillament del fet que la traducció espanyola, fruit de l'autotraducció, diferia de la basca.

3. La majoria de les traduccions catalanes de les obres d'Atxaga eren diferents de les de la resta del món, per tal com un traductor amb cap sentit pràctic i unes òbvies ganes de complicar-se la vida havia intentat mantenir-se fidel tant a l'original basc com a la traducció espanyola.

Naturalment, Manterola es va afanyar a posar-se en contacte amb aquell traductor friqui –és a dir, jo mateix– per demanar-li explicacions de tot plegat, cosa que em va obligar a reflexionar una mica sobre les autotraduccions i la possible actitud del traductor davant la necessitat de treballar a partir d'un original doble i divergent. Vet aquí les meves respostes.

Diguem d'entrada que l'autotraducció no és una pràctica exclusiva de Bernardo Atxaga. La majoria dels autors bascos la practiquen i, com a traductor, el mateix problema que amb Atxaga l'he trobat en casos com Joan Mari Irigoyen, Unai Elorriaga o Kirmen Uribe. Hi ha per això un motiu que en principi sembla estrictament pràctic. La cultura basca sol veure's a si mateixa com a aïllada i singular (tradicionalment, el basc, com el llatí, divideix l'univers lingüístic en *euskaldunak*, parlants de basc, i *erdaldunak*, parlants de qualsevol altra cosa; el mateix verb *itzuli*, traduir, té un sinònim menys utilitzat, *erdatatu*, fer tornar *erdara*, romanitzar), i es dona per fet que no es trobaran traductors competents a llengües estrangeres. L'autor, doncs, dona per fet que només trobarà traductors competents a l'espanyol i al francès. Tant per tant, s'autotradueix.

El problema ve del fet que l'autotraducció no és mai fidel i, inevitablement, s'hi introdueixen canvis més o menys importants. Aquests canvis serien de dos tipus:

a) Literaris. En traduir-se, l'autor es reescriu i modifica aspectes que potser no l'havien deixat prou satisfet en el llibre original. Hi ha canvis de manera de narrar, d'estructura i, en molts casos, modificacions en l'ordre de la narració. Un exemple claríssim seria la novel·la *Bilbao - New York - Bilbao*, de Kirmen Uribe, amb importants canvis en l'estructura narrativa (importants i encertats, al meu entendre) entre l'original publicat en basc i la traducció espanyola. Tornant a Atxaga, en el cas d'*Obabakoak* hi ha un canvi en l'ordre dels contes, un dels quals desapareix.

b) De contingut. Hi ha aquí una qüestió, per dir-ho clar, d'autocensura. Tots sabem que hi ha coses que no es poden posar per escrit i publicar a Espanya sense exposar-se a rebre tota mena d'atacs extraliteraris, i és fàcil imaginar el perill que corre un autor basc en traduir-se si parla de determinades coses (el problema no el tenen només els autors bascos, és clar: recordo com no fa gaire un diari madrileny anomenat *El País* va publicar a les seves pàgines suposadament literàries atacs furibunds i histèrics contra Pablo Neruda per comunista). Aquesta autocensura existeix, i especialment en llibres que parlen força clarament de l'activisme polític. El que ja és discutible és que els autors tolerin que la censura es mantingui quan els seus llibres es publiquin en altres països.

Però què passa aleshores quan apareix un traductor a una quarta llengua que llegeix tant l'original basc com l'«original» espanyol? El problema, per a mi, no és literari ni tècnic, sinó senzillament moral: el meu deure com a traductor és respectar l'original, i tant original de l'autor és el text basc com l'espanyol; per tant, els he de respectar

tots dos en la mesura que sigui possible i desobeir qualsevol instrucció que em mani ajustar-me a una versió o a l'altra. A efectes pràctics, un trencaclosques de ca l'ample.

Aquesta «tercera via», aquesta «desobediència del traductor», com la vaig batejar en un article, ha tingut un curiós efecte secundari que jo mai no havia previst i que és precisament el que va cridar l'atenció a Elisabete Manterola: existeix en català un seguit de traduccions d'autors bascos que divergeixen de les versions existents en qualsevol llengua del món. Fins i tot –tot i que aquí la responsabilitat ja no és meva– hi ha un llibre de Bernardo Atxaga que existeix només en català: és tracta d'*Un traductor a París i altres relats*, construït a partir de contes esparsos, publicats en diversos mitjans i que l'editorial La Magrana va aplegar en un volum. Conscient d'aquest fet tan infreqüent, Atxaga va escriure un pròleg en forma de poema, que resumeix admirablement moltes de les coses que he exposat i amb el qual acabaré la meva intervenció.

*Escric en una llengua estranya. Els seus verbs,
l'estructura de les oracions de relatiu,
les paraules amb què designa les coses antigues
–els rius, les plantes, els ocells–
no tenen germanes en cap altre indret de la Terra.
Casa es diu etxe, abella erle, mort heriotz.
El sol dels llargs hiverns, eguzki o eki;
el sol de les suaus i plujoses primaveres,
també eguzki o eki, com és natural:
és una llengua estranya, però no tant.*

*Nascuda, diuen, en l'època dels megàlits,
sobrevisqué, llengua tossuda, retirant-se,
ocultant-se com un eriçó en aquest indret*

*que ara, gràcies precisament a ella,
molts anomenem País Basc o Euskal Herria.
No obstant, el seu aïllament no fou absolut:
gat és katu; pipa és pipa; lògica és logika.
Com conclouria el príncep dels detectius,
l'eriçó, estimat Watson, va sortir del seu cau
i va visitar molts indrets, i sobretot Roma.*

*Llengua d'una nació diminuta,
llengua d'un país que no es veu en el mapa,
mai va trepitjar els jardins de la Cort
ni el marbre dels edificis de govern;
no produí, en quatre segles, més d'un centenar de llibres:
el primer el 1545; el més important el 1643;
el Nou Testament, calvinista, el 1571;
la Bíblia completa, catòlica, pels volts de 1860.
El son fou llarg, la biblioteca breu;
però en el segle vint, l'eriçó es va despertar.*

*D'eriçó petit a eriçó mitjà o gran,
deixo ara la companyia d'Aresti, Mitxelena i altres
i publico aquests contes, fins ara escampats,
gairebé inèdits, o inèdits del tot, en català,
la llengua de Riba, de Pla i de Fuster,
de Parcerisas, Palol, Pàmies i Monzó,
i de Moncada, i de Vinyoli, i de Martí i Pol.
Canvio, doncs, de veu, de ciutat i de casa,
de companys de prestatge, de lectors i de mans,
i així és com torno a començar, aquest cop a Barcelona.*